

การบริหารจัดการแหล่งโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
จังหวัดสุราษฎร์ธานี

The Management of a Buddhist Historic site for Tourism by Local
Government Organization in Surat Thani

พระมหาอิสรภานต์ ฐิตปุณฺโญ,

อาจารย์ประจำหน่วยวิทยบริการ มจร จังหวัดสงขลา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สามารถ บุญรัตน์

อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บัญญัติ แพรกปาน

อาจารย์ประจำวิทยาเขตนครศรีธรรมราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากลไกและกระบวนการ ความสัมพันธ์ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคเครือข่ายและเพื่อวิเคราะห์รูปแบบการบริหารจัดการแหล่งโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้เชี่ยวชาญจำนวน 12 รูป/คน และการสนทนากลุ่มเฉพาะจำนวน 8 รูป/คน วิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนาความ ผลการวิจัยพบว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี จะต้องเตรียมแผนการสร้างแหล่งโบราณสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ผนวกกับการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวไปยังองค์กร ชุมรมสถาบัน และสัมพันธ์ทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่และส่งเสริมมิติความสัมพันธ์ 6 ด้านได้แก่ ด้านอัตลักษณ์ท้องถิ่น ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านกฎหมาย และด้านศาสนาและวัฒนธรรม สำหรับการบริหารจัดการแหล่งโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธ พบว่า การบริหารจัดการแหล่งโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจังหวัดสุราษฎร์ธานีผ่านการดำเนินกิจกรรม 8 ประการ 1. การศึกษาวิจัยหรือการสร้างความรู้ที่ส่งเสริมร่วมมือกับสถาบันทางการศึกษา 2. การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดีเพื่อสร้างจุดดึงดูดให้กับนักท่องเที่ยว 3.การจัดการความรู้เรื่องราวทรัพยากรทั้งด้านงบประมาณ บุคลากร ความรู้และเทคโนโลยี 4. การบริการจำเป็นต้องอาศัยความรู้จากกรมศิลปากร 5. การสร้างเครือข่ายขยายความร่วมมือในระดับท้องถิ่น หน่วยงานรัฐ และภาคประชาชน 6.การฟื้นฟู ผลิตซ้ำและสร้างใหม่อาจมีข้อจำกัดด้านงบประมาณ 7. การใช้กฎหมาย ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติในการควบคุมและป้องกันโดยการออกข้อบังคับหรือเทศบัญญัติของท้องถิ่นนั้นๆ และ 8. การดำเนินกิจกรรมธุรกิจชุมชนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางโบราณคดีโดยเฉพาะการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ให้มากขึ้น

คำสำคัญ: การบริหารจัดการ, แหล่งโบราณสถาน, การท่องเที่ยวเชิงพุทธ, องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น.

Abstract

This research aims to 1) study the process and mechanism of management of archaeological sites for tourism of local administrative organizations in Surat Thani Province. 2) The relationship of local administrative organizations and the network in tourism promotion in the province. 3) Analyze the management of archaeological sites for Buddhist tourism of the

administrative organizations. Local Surat Thani. By using qualitative research models with 12 in-depth interviews and 8 group discussions. Descriptive analysis. The results of the research show that local governments must prepare a development plan. The route to support the development of ancient sites as cultural sites. The relationship between the local government organization and the network of tourism promotion in Surat Thani showed that there were six aspects, namely, the social dimension. Dimensions of religious and cultural relations Dimension of economic relations Dimensional dimension, relationship dimension, legal relationship And the dimension of local identity. And The Management of historical sites for Buddhist tourism of local administrative organizations in Surat Thani through 8 activities. 1. Research or knowledge building to promote cooperation with educational institutions. 2. Assessment of value and potential. Of archaeological resources to create a tourist attraction. 3. Knowledge management about resources, budget, personnel, knowledge and technology. 4. The advocate needs knowledge from the Fine Arts Department. 5. The network builds cooperation at the local, governmental and public sectors. Restoration, reprocessing, and rebuilding may have budgetary constraints. 7. Use of rules, regulations, regulations and control regulations. Provisions of the local business community and 8. The activities related to archaeological resources by promoting community enterprise in areas more.

Keyword: Management, Archaeological sites, Buddhist tourism, Local Administrative Organizations

บทนำ

การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาที่เป็นแหล่งโบราณสถานได้ช่วยส่งเสริมโอกาสในการพัฒนาขีดความสามารถของพระพุทธศาสนา การพัฒนาสิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพและการทำนุบำรุงพุทธศิลปกรรมภายในวัดของประเทศไทย รวมทั้งมีส่วนต่อการสนับสนุนให้เกิดรายได้กับวัด ชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว ตลอดจนการพัฒนาการจัดการความรู้และการพัฒนาที่ยั่งยืนแก่สถานที่ท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาด้วย ดังนั้นหน่วยงานทั้งองค์กรทางพระพุทธศาสนา องค์กรภาครัฐด้านการท่องเที่ยวและเครือข่ายผู้ประกอบการ ควรให้ความสนใจต่อการพัฒนาองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ทั้งระเบียบ กฎหมายและข้อบังคับในองค์กรสงฆ์ ตลอดจนต้องสร้างความร่วมมือเชิงเครือข่ายการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม เพื่อให้สามารถกำหนดยุทธศาสตร์และทิศทางการทำงานในอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อการเตรียมความพร้อมต่อผลกระทบที่จะเกิดจากขยายตัวของ การข้ามย้ายพรมแดนของนักท่องเที่ยวซึ่งหน่วยงานด้านการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา มีความจำเป็นต้องประเมินผลกระทบในระยะยาว (พระมหาเสรีชน นริสสโร (พันธ์ประโคน) สายชล ปัญญชิต และภูเบศ วัฒนพานนท์, 2556) อีกทั้งอุปสรรคต่อการจัดการแหล่งโบราณสถาน คือ การไม่มีข้อมูลอาจจะเกิดจากไม่เคยมีการสำรวจตรวจค้นหามาก่อน โบราณสถาน ศาสนสถานรกร้างที่สำรวจพบ ขึ้นบัญชีเป็นโบราณสถานไว้แล้วแต่ยังไม่มีการศึกษาวิจัย หรือไม่มีการบูรณะปฏิสังขรณ์นำมาใช้ประโยชน์ ถูกปล่อยทิ้งไว้เฉยๆ ขาดการดูแลจัดการทำนุบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่อง ท้องถิ่นยังขาดคนที่มีความรู้ในบางเรื่อง อีกทั้งยังขาดนักวิชาการทางด้านในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีเพราะมีจำนวนมาก (สายันต์ ไพเราะจูจิตร, 2548 : 77-80)

บทบาทองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจการบริหารจัดการแหล่งโบราณสถาน โดยเฉพาะพระราชบัญญัติที่กำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ขึ้น ซึ่งมี

เนื้อหาสาระในการกำหนดอำนาจและหน้าที่ในการจัดบริการสาธารณะระหว่างรัฐกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วยกันเอง โดยพยายามถ่ายโอนภารกิจหน้าที่หลายประการที่รัฐดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน ขณะเดียวกันองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็สามารถรับผิดชอบในการดำเนินการได้ รวมทั้งกำหนดให้มีการจัดสรรรายได้ให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้เหมาะสมกับภารกิจที่ได้รับมอบหมายตามระเบียบบริหารราชการแผ่นดินของประเทศไทย ดังนั้น แผนและการกำหนดขั้นตอนกระจายอำนาจให้แก่ท้องถิ่นในการบริหารจัดการส่งเสริมสนับสนุนด้านศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น อย่างน้อย 2 กรณี ได้แก่ กรณีที่ 1 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดสรรงบประมาณสำหรับดำเนินการเองทั้งหมด หมายถึง เป็นเจ้าของเรื่อง (เจ้าภาพ/ผู้จัดสรรงบประมาณ) หรือผู้รับผิดชอบด้านการบริหารจัดการงบประมาณ แล้วขอให้กรมศิลปากรเป็นเจ้าของเรื่อง (เจ้าภาพ) รับผิดชอบดำเนินการด้านวิชาการและเทคนิค และกรณีที่ 2 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่ได้เป็นผู้จัดสรรงบประมาณ แต่วัด โบสถ์ มัสยิด หรือเอกชนผู้ถือกรรมสิทธิ์ในโบราณสถาน หรือกรมศิลปากรที่เป็นหน่วยงานผู้รับผิดชอบตามกฎหมายเป็นผู้จัดสรรและบริหารงบประมาณเอง (วุฒิสภา ต้นไชย, ออนไลน์) ทำให้เห็นว่า การบริหารจัดการแหล่งโบราณสถานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่สามารถกระทำได้และมีส่วนที่สำคัญต่อการตอบสนองความต้องการเชิงพื้นที่อันมาพระพุทธรูปศาสนาเป็นรากฐานที่สำคัญในการจัดระบบ และกลไกต่าง ๆ ที่เหมาะสม โดยเฉพาะในปัจจุบันการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาได้รับความนิยมมากขึ้น ทั้งการเข้าร่วมปฏิบัติธรรม ศึกษาประวัติศาสตร์และพุทธศิลป์ แต่ยังมีการบริหารจัดการแบบบูรณาการระหว่างวัด ชุมชน สังคม ภาคธุรกิจค่อนข้างน้อย เพราะเป็นเรื่องละเอียดอ่อน การทำนุบำรุงศาสนากับธุรกิจควรจะดำเนินไปด้วยกันอย่างสมดุลและไม่เสียภาพลักษณ์ เช่น ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้ง อบต. และ อบจ. เข้ามามีส่วนร่วม รวมถึงใส่ใจสิ่งแวดล้อม มีการจัดการขยะ ทำความสะอาดบริเวณวัด และดำเนินการอยู่ในขอบเขตธุรกิจที่เหมาะสม (สายชล ปัญญชิต, ออนไลน์) ในท่ามกลางความก้าวเข้าสู่ประชาคมอาเซียนที่กำลังจะมาถึงในต้นปีหน้าที่จะต้องปรับตัวลงสู่การพัฒนาท้องถิ่นให้เกิดอัตลักษณ์ที่น่าดูน่าชมของชาวต่างชาติที่เข้ามาเก็บเกี่ยวและทัศนจารโบราณสถานในวัดทางพระพุทธศาสนาที่มีหลักการบริหารจัดการที่ดีที่สามารถประกันความเชื่อมโยงทางศิลปวัฒนธรรมไทย และป้องกันความเสื่อม ความถดถอยวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

จากสิ่งที่กล่าวมาทั้งหมดจึงเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยได้ตระหนักในคุณค่าของแหล่งโบราณสถานซึ่งได้ขึ้นทะเบียนของกรมศิลปากรจำนวนหลายวัดและที่ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียนไว้ซึ่งอยู่ในพื้นที่ จังหวัดสุราษฎร์ธานีที่ยังมีอุปสรรคเชิงการบริหารจัดการภาคการท่องเที่ยวที่ไม่สามารถนำไปสู่การกำหนดกลไก กระบวนการ ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรท้องถิ่นกับเครือข่ายการท่องเที่ยว และการบริหารจัดการแหล่งโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามศักยภาพแห่งการพัฒนาความต้องการของท้องถิ่นอย่างแท้จริงมาผนวกกับการบริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจนสามารถสร้างให้เกิดความสำเร็จและเพิ่มพูนมูลค่าทางการท่องเที่ยวให้กับประชาชนในจังหวัดสุราษฎร์ธานีอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากลไกและกระบวนการบริหารจัดการแหล่งโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยวขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจังหวัดสุราษฎร์ธานี
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคเครือข่ายในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในจังหวัดสุราษฎร์ธานี
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์การบริหารจัดการแหล่งโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจังหวัดสุราษฎร์ธานี

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ซึ่งมีขอบเขตการวิจัยดังต่อไปนี้

ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตเนื้อหา โดยบทวนเอกสาร ตำรา หนังสือ บทความวิชาการ และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษาเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการแหล่งโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจังหวัดสุราษฎร์ธานี ดังนี้ 1. ขอบเขตเนื้อหาทางการบริหารจัดการ 2. ขอบเขตเนื้อหาด้านแหล่งโบราณสถาน 3. ขอบเขตเนื้อหาทางการท่องเที่ยวเชิงพุทธ และ 4. การส่งเสริมการท่องเที่ยวขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ได้แก่ 1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยการคัดเลือกแบบเจาะจง ด้วยการออกสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ (In-depth Interview) รวมทั้งหมด 13 รูป/คน และ 2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) โดยการคัดเลือกแบบเจาะจง 5 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มพระภิกษุสงฆ์จำนวน 2 รูป กลุ่มองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำนวน 2 ท่าน และกลุ่มนักประวัติศาสตร์หรือนักวิชาการวัฒนธรรมและนักวิชาการรัฐประศาสนศาสตร์จำนวน 2 ท่าน กลุ่มภาคีเอกชนเพื่อการท่องเที่ยวในจังหวัดสุราษฎร์ธานี จำนวน 1 ท่าน รวมทั้งหมด 7 รูป/คน

ขอบเขตด้านสถานที่ มุ่งศึกษาพื้นที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและแหล่งโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียน และที่ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียนในอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ขอบเขตด้านระยะเวลา ผู้วิจัยใช้ระยะเวลาในการศึกษาวิจัยตั้งแต่ เดือนตุลาคม 2558 –ตุลาคม 2559

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีการวิจัยประกอบด้วย 2 เทคนิค ได้แก่ 1.เทคนิคการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และ 2. เทคนิคการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) โดยได้กำหนดขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อดังต่อไปนี้

1. วิเคราะห์องค์ความรู้ของเอกสาร และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ กระบวนการ ความสัมพันธ์ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคเครือข่าย และรูปแบบการบริหารจัดการแหล่งโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจังหวัดสุราษฎร์ธานี

2. การสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญด้วยการวิเคราะห์ กระบวนการ ความสัมพันธ์ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคเครือข่าย และรูปแบบการบริหารจัดการแหล่งโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจังหวัดสุราษฎร์ธานีโดยใช้การวิเคราะห์แบบการจำแนก การจัดข้อมูล และการบรรยายความจากเนื้อหาตามกรอบวัตถุประสงค์

3. การสนทนากลุ่มเพื่อประเมินผล ตรวจสอบ และขอคำแนะนำเกี่ยวกับกระบวนการ ความสัมพันธ์ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคเครือข่าย และรูปแบบการบริหารจัดการแหล่งโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจังหวัดสุราษฎร์ธานี

4. การวิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดที่ได้มาจากการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมดก่อนที่สรุปผลการวิจัยเพื่อนำเสนอต่อสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

5. การสรุปผลการวิจัยเป็นการตรวจสอบให้ข้อมูลมีความสมบูรณ์ และครบถ้วน นำผลการวิจัยสรุปเป็นข้อเสนอแนะและนำเสนอต่อที่คณะกรรมการสถาบันวิจัยเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง

6. จัดทำเป็นรูปแบบที่ฉบับสมบูรณ์นำเสนอผลการวิจัยที่สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผลการวิจัย

กระบวนการและกลไกการบริหารจัดการแหล่งโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยวขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องเตรียมวางแผนหลายประการ เพื่อรองรับการสร้างแหล่งโบราณสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในขอบเขตบริบทที่อำนาจหน้าที่และบทบาทจะกำหนดให้สามารถปฏิบัติได้โดยเฉพาะการกำหนดรูปแบบของการรื้อฟื้นวัฒนธรรมประเพณีเก่าๆที่บรรพบุรุษสืบทอดกันมาที่สามารถแปรสภาพมาเป็นการท่องเที่ยวสมัยใหม่ได้อย่างลงตัวพร้อมกับสามารถยกระดับกิจกรรมไปสู่ความเป็นมืออาชีพเชิงการท่องเที่ยวในอำเภอไชยาที่หลากหลาย รวมทั้งสามารถตอบโจทย์ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวในระดับจังหวัด ผ่าน อารายธรรมศรีวิชัยอันเป็นแหล่งก่อกำเนิดสรรพวิชาการต่าง ๆ เช่น มวยไชยา พระบรมธาตุไชยา เจดีย์วัดแก้ว อนุสรณ์สถานเจ้าเมืองไชยา เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมและแหล่งโบราณสถานเหล่านี้จะเริ่มต้นด้วยการสร้างองค์ความรู้ให้กับประชาชนและบุคลากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อการสัมผัส และซึมซับความเป็นตัวตนของลูกหลานเมืองไชยา

ความสัมพันธ์ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคเครือข่ายในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในจังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า

มิติความสัมพันธ์ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคเครือข่ายในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ประกอบด้วย 6 ด้าน ได้แก่

มิติความสัมพันธ์ด้านศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นความร่วมมือในเชิงทุนทางศาสนาและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในอำเภอไชยาในรูปแบบสองศาสนาที่อาศัยวัฒนธรรมที่สอดคล้องกันมาอย่างยาวนานที่มีนัยยะทางประวัติศาสตร์ ประเพณี กิจกรรมทางสังคม การศึกษา การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ รวมไปถึงวัฒนธรรมพื้นบ้านทั่วไปที่มีความเอื้ออาทรต่อกันอย่างสงบสุขภายใต้บริบทที่แตกต่างกัน

มิติความสัมพันธ์ทางด้านสังคม เป็นความพยายามไปอีกขั้นหนึ่งขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการส่งเสริมภาคการมีส่วนร่วมทางสังคมซึ่งจะมีลักษณะ 4 ระดับ ได้แก่ ระดับที่ 1 ความสัมพันธ์ระดับประชาชนทั่วไป ระดับที่ 2 ความสัมพันธ์ระดับผู้นำ ระดับที่ 3 ความสัมพันธ์นักธุรกิจชุมชนหรือนักธุรกิจอื่นๆ และระดับที่ 4 ความสัมพันธ์ระดับหน่วยงานรัฐ

มิติความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจ บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่จะเข้ากำหนดนโยบายเพื่อการตอบสนองต่อการรายได้ภาคประชาชนที่เกิดจากการท่องเที่ยวเชิงโบราณสถานอาจจะมีต้องมีการกำหนดแผนการอย่างน้อย 4 แผน ได้แก่ 1. แผนการปฏิบัติงาน 2. แผนกลยุทธ์หรือแผนยุทธศาสตร์ 3. แผนการบริหารงบประมาณหรือเงิน และ 4. แผนการต่อยอดนายทุนชุมชน

มิติความสัมพันธ์ทางด้านสิ่งแวดล้อม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำเป็นต้องดำเนินภายใต้แผนปฏิบัติการ 4 แผน ได้แก่ 1. แผนกำหนดนโยบายเน้นเรื่องสิ่งแวดล้อม 2. กำหนดแผนงบประมาณด้านสิ่งแวดล้อม 3. แผนการจัดโครงการสำนึกรักบ้านเกิด และ 4. แผนการจัดการโครงการประเพณีวันทำความสะอาด (Big cleaning

day) 5. แผนการจัดการระเบียบวินัยลักษณะตัวแทน 6. แผนการสร้างข้อบังคับ และ 7. การจัดร้านขายของฝาก
ประชาชน ที่เอื้อต่อการจัดการสิ่งแวดล้อม

มิติความสัมพันธ์ทางด้านกฎหมาย การกำหนดเครือข่ายภาคประชาสังคม การทำงานร่วมกับองค์กรรัฐอื่น ๆ สถาบันทางพระพุทธศาสนา ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน และชมรมอื่นๆ ในชุมชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นต่อ ประเด็นการท่องเที่ยวที่ยังคงเป็นอุปสรรคโดยจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการพร้อมกับกรมศิลปากรเชิญมาให้ความรู้ใน เรื่องขอบเขตของข้อกำหนดและการปฏิบัติของเครือข่ายภาคการท่องเที่ยวระดับจังหวัด

มิติความสัมพันธ์ทางด้านอัตลักษณ์ท้องถิ่น ในอำเภอไชยา นอกจากแหล่งโบราณสถานที่มีจำนวนมากแล้ว ยังมีประเพณี อารยธรรมอีกมากมาย เพราะพื้นที่แถบนี้เป็นชุมพรพื้ที่ตกทอดมาจากอารยธรรมศรีวิชัยทำให้ทุนทาง วัฒนธรรมหลงเหลืออยู่จำนวนมากที่ก่อให้เกิดความเป็นอัตลักษณ์ของคนในพื้นที่นั้นๆ ไม่ว่าจะเป็นวัดพระบรมธาตุ คูบ้านคูเมืองไชยา วัดแก้ว วัดหลง และแหล่งโบราณสถานอื่นๆ อีกทั้งยังเป็นแหล่งการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของ หลวงพ่อพุทธทาสที่สร้างความเจริญและแหล่งศึกษาความรู้สายธรรมะ ยังมีศาสตร์ของมวยไชยาที่โด่งดังไปทั่วโลก เป็นต้น

การวิเคราะห์การบริหารจัดการแหล่งโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธขององค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่นจังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า

1. การศึกษาวิจัยหรือการสร้างความรู้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความจำเป็นต้องดำเนินกิจกรรมภายใต้ องค์ความรู้ด้วยการศึกษาวิจัยผ่านการประสานเชื่อมโยงกับสถาบันการศึกษาในพื้นที่ซึ่งในจังหวัดจะมีศักยภาพในการ ทำงานเพื่อตอบสนองต่อการสร้างความรู้ที่จะสามารถสนับสนุนภาคการท่องเที่ยวแหล่งโบราณสถาน เช่น การศึกษา ประวัติศาสตร์แต่ละท้องถิ่นให้มีความชัดเจนทางโบราณคดีมากที่สุด

2. การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี คุณค่าของแหล่งโบราณสถานอย่างวัดพระ บรมธาตุไชยา เจดีย์วัดหลง เป็นต้นให้ประชาชนและคนในพื้นที่รู้จักคุณค่าของความเป็นประวัติศาสตร์ชุมชนผ่านการ ประเมินคุณค่าและการพัฒนาศักยภาพทางทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยว เช่น การประเมินทางด้านการจัดกิจกรรม การประเมินทางด้านการสื่อสารและให้ความรู้ การประเมินทางด้านการประชาสัมพันธ์ การประเมินทางด้านการ ประสาน การประเมินทางด้านการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ การประเมินศักยภาพการทำงานด้านการสร้างจิตสำนึกที่ดี การ ประเมินศักยภาพประสิทธิภาพการทำงานและการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นต้น

3. การจัดการความรู้เรื่องทรัพยากร การจัดการความรู้จะต้องเป็นไปตามระเบียบการบริหาร งบประมาณด้วยหลักธรรมาภิบาลเป็นสำคัญ ในขณะที่การบริหารทรัพยากรด้านบุคลากร อาจจะต้องการพัฒนา บุคลากรให้มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ชุมชน มีการส่งเสริมการศึกษาอย่างต่อเนื่อง มีการจัดการศึกษาดูงานแนวการ ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อให้บุคคลที่ถูกละทิ้งตัวสำหรับการทำงานเฉพาะเรื่องและมีความรู้ในเรื่องนั้นมากที่สุด พอที่จะเข้ามารับผิดชอบหลักที่มีศักยภาพการในดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวแหล่งโบราณสถาน ด้านการจัดการองค์ ความรู้ การใช้ทักษะในการบริหารตลอดจนความสามารถของผู้บริหารที่ต้องให้ความสำคัญและตระหนักถึงมูลค่าของ ภาคการท่องเที่ยวเชิงแหล่งโบราณสถานที่ยาวขอบเขตสิ่งที่น่าสนใจและสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามากิจกรรม ที่สอดคล้องกับพระพุทธศาสนา

4. การอนุรักษ์ / รักษา บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นการดูแลรักษาจะต้องมีการบูรณา การเพื่อการทำงานด้านการท่องเที่ยวให้เป็นเอกภาพมากยิ่งขึ้นผ่านการดึงเอาศักยภาพหรือจุดแข็งของแต่ละองค์กร มาทำงานภายใต้เครือข่ายเดียวกันให้มากที่สุด เช่น องค์ความรู้การดูแลรักษาจะอยู่ที่กรมศิลปากรซึ่งเป็นหน่วยงานรัฐ เป็นต้น

5. การสร้างเครือข่ายขยายความร่วมมือ การทำงานภายใต้เครือข่ายความร่วมมือและส่งเสริมความสัมพันธ์เชิงการท่องเที่ยวสามารถทำให้เป็นรูปธรรมได้โดยการลงนามความร่วมมือ (MOU) เพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวไม่ว่าจะเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่อยู่บนเส้นทางท่องเที่ยวหลัก หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชน และภาคประชาสังคม รวมทั้งการดึงสถาบันทางการศึกษาทุกระดับให้เข้ามาร่วมกันทำงานอย่างเป็นเอกภาพซึ่งอาจจะให้ฝ่ายสำนักงานปลัดจังหวัดเป็นเจ้าภาพหลักก็ได้

6. การฟื้นฟู ผลิตซ้ำและสร้างใหม่ ข้อจำกัดของบทบาทในการตั้งแผนงบประมาณเพื่อการฟื้นฟู ผลิตซ้ำและสร้างใหม่แหล่งโบราณสถานอาจจะไม่ใช่ภารกิจที่จำเป็นมากนักเพราะต้องใช้งบประมาณจำนวนมากแต่หากดูศักยภาพองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีแม้ว่าจะมีศักยภาพอยู่บ้างแต่พลังยังไม่มากพอที่ตั้งแผนงบประมาณเพื่อสร้างใหม่ เป็นต้น

7. การใช้กฎหมาย ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติในการควบคุมและป้องกัน เป็นการมองถึงการควบคุมคุณภาพการปฏิบัติงานภายใต้แผนที่การพัฒนาแหล่งโบราณสถานซึ่งส่วนมากหากเป็นตัวแหล่งโบราณสถานที่เป็นวัตถุจะอยู่ในอำนาจของกรมศิลปากร แต่หากรอบบริเวณภายนอกแหล่งโบราณสถานที่น่าสนใจเนื่องจากการดูแลหลัก ฝ่ายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็สามารถออกข้อเทศบัญญัติได้ หรือข้อบังคับอย่างใดอย่างหนึ่งที่สามารถเข้าไปควบคุมพฤติกรรมการท่องเที่ยวได้ เช่น การออกระเบียบการท่องเที่ยวแหล่งโบราณสถาน เช่น การนั่งช้าง การใส่หมวก การใส่รองเท้าแตะ เป็นต้น

8. การดำเนินกิจกรรมธุรกิจชุมชนที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับทรัพยากรทางโบราณคดี กิจกรรมสุดท้ายของการบริหารจัดการแหล่งโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่ส่งผลประโยชน์ไปยังประชาชนในพื้นที่ต่อการสร้างรายได้หลักให้กับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนจำนวนไม่น้อย เช่น กลุ่มวิสาหกิจไข่เค็มไชยา กลุ่มมัดหมี่ผ้าไหมพุมเรียง กลุ่มเลี้ยงอาหารทางทะเล กลุ่มการแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร เป็นต้น กลุ่มเหล่านี้จะได้รับผลประโยชน์ได้โดยตรง

อภิปรายผล

กระบวนการและกลไกการบริหารจัดการแหล่งโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยวขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องเตรียมแผนงานหลายประการอย่างมีส่วนร่วมเพื่อรองรับการสร้างแหล่งโบราณสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เช่น แผนจัดแบ่งอำนาจหน้าที่ แผนการดูแลรักษา แผนเชื่อมโยงหน่วยงานภาครัฐอื่นๆ แผนงบประมาณ แผนการประชาสัมพันธ์ แผนสร้างความเป็นเจ้าของร่วม แผนกิจกรรมการท่องเที่ยว และแผนสร้างองค์ความรู้สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พรณวลัย ศิริวงศ์วัฒนา** (2555 : 33) วิจัยเรื่อง การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม: การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังในภาคตะวันออก พบว่า การมีส่วนร่วมขององค์กรเครือข่ายชุมชนในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังในภาคตะวันออก จำเป็นจะต้องมีการวางแผนชุมชนท้องถิ่นส่วนใหญ่ยังขาดข้อมูลและความรู้เกี่ยวกับจิตรกรรมฝาผนังและสอดคล้องกับงานวิจัยของ **ณัฐพร ดอกบุญนา และฐาปนกร ทองคำนุช** (2556) พบว่า การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการจัดการด้านการท่องเที่ยวนั้น คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวในระดับมาก โดยเฉพาะในด้านของการจัดการด้านสถานที่ ที่จะเข้ามามีส่วนร่วมทั้งในด้านวางแผน การประชุมนโยบายหรือแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ

ความสัมพันธ์ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคเครือข่ายในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในจังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า มิติความสัมพันธ์ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคเครือข่ายมีแนวโน้มที่จะต้องส่งเสริมภาคการมีส่วนร่วมจากภาคประชาสังคมต่าง ๆ ในลักษณะการทำงานแบบเครือข่าย หรือ การทำงานที่มีข้อผูกมัดแบบหลวม อย่างเช่น การลงนาม MOU ระหว่างกันร่วมกันของเครือข่ายสอดคล้องกับงานวิจัยของ **วุฒิชชาติ สุนทร**

สมัย และ ปิยะพร ธรรมชาติ (2559 : 167) การรวมกลุ่มในการพัฒนาเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนด้านการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสุขภาพ การจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวดังกล่าวจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภาครัฐและเอกชน โดยทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนเริ่มตั้งแต่ต้นน้ำไปจนถึงปลายน้ำซึ่งจะทำให้เกิดความเข้มแข็งด้านเครือข่ายและทำให้เกิดศักยภาพด้านการท่องเที่ยวชุมชน

การบริหารจัดการแหล่งโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า

การเตรียมความพร้อมสำหรับการพัฒนาแหล่งโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธผ่าน การศึกษาวิจัยหรือการสร้างความรู้ย่อมสามารถดำเนินการได้แต่จะต้องเชื่อมโยงกับสถาบันการศึกษาในพื้นที่ มีการประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี ไม่ว่าจะเป็นศักยภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ด้านการดูแลอาณานิคม ด้านกิจกรรมที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยว สอดคล้องกับงานวิจัยของ **กานต์วิ ชมเชย (2557)** วิจัยเรื่อง การบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์: กรณีศึกษามิวเซียมสยามและพิพิธภัณฑ์บ้านไทยจิม ทอมป์สัน พบว่า มิวเซียมสยามเป็นพิพิธภัณฑ์แนวใหม่ คือ แนว discovery museum ที่เน้นการสร้างประสบการณ์สดใหม่ให้แก่ผู้เยี่ยมชมให้เกิดการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์อย่างสนุกสนาน

ประเด็นที่น่าสนใจอย่างมากและมีการพูดถึงบ่อยครั้งที่สามารถพัฒนาแหล่งโบราณสถานเพื่อการก็คือ การสร้างเครือข่ายขยายความร่วมมือให้มากที่สุดไม่ว่าจะองค์กรในพื้นที่หลัก หน่วยงานรัฐที่มีศักยภาพการทำงานด้านการท่องเที่ยว สถาบันสงฆ์ และชุมชน เป็นต้น แต่ภาพดังยังไม่มีภาพชัดเจนในแนวทางการมีส่วนร่วมมากนักสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พรณวลัย ศิริวงศ์วัฒนา (2555)** พบว่า การสนับสนุนให้มีการรวมกลุ่ม และสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาประสิทธิภาพของกลุ่มและผู้นำกลุ่มชุมชนที่มีความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม

สำหรับประเด็นการใช้กฎหมาย ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติในการควบคุมและป้องกัน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถออกข้อเทศบัญญัติได้ หรือข้อบังคับอย่างใดอย่างหนึ่งที่สามารถเข้าไปควบคุมพฤติกรรมการท่องเที่ยวได้ เช่น การออกระเบียบการท่องเที่ยวแหล่งโบราณสถาน เช่น การนั่งช้าง การใส่หมวก การใส่รองเท้าแตะ เป็นต้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ **ณัฐพร ดอกบุญนาค และฐาปกรณ ทองคำนุช (2556)** วิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว กรณีศึกษา ชุมชนในตลาดร้อยปีสามชุกอำเภอสามชูก จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่าการจัดการด้านกฎหมายการท่องเที่ยวในตลาดร้อยปีสามชุกนั้น คนในชุมชนมีส่วนร่วมลดลงหากเทียบกับด้านอื่น ๆ เนื่องจากปัจจุบันกฎหมายต่าง ๆ คือกฎที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาไม่ได้มีการวางกฎหมายที่ตายตัวและสอดคล้องกับงานวิจัยของ **สุนีย์ ทองจันทร์ และคณะ (2556)** วิจัยเรื่อง ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายในการบริหารจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ พบว่า บุคคลากรต้องมีความรู้ ความเชี่ยวชาญตามหลักสากลโดยมีตัวแทนจากหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นกรรมการ

ข้อเสนอแนะ

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรมองเห็นคุณค่าของแหล่งโบราณสถานอันเป็นทุนทางอารยธรรมของคนไทยที่สามารถพลิกวิกฤติให้เป็นโอกาสทองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดเก็บรายได้จากการท่องเที่ยวเชิงโบราณสถานแต่กระนั้น การกำหนดนโยบาย และกลไกการบริหารต่าง ๆ การศึกษาประวัติแหล่งโบราณสถาน การพัฒนาเครือข่าย การพัฒนามัคคุเทศก์น้อย การส่งเสริมการมีส่วนร่วมจากหน่วยงานรัฐและประชาชนจะช่วยให้เกิดเส้นทางการท่องเที่ยวแหล่งโบราณสถานอย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้ประสบความสำเร็จลุล่วงด้วยดีอย่างสมบูรณ์ เพราะคณะผู้วิจัย ได้แก่ ดร.สามารถ บุญรัตน์ และ ดร. บัญญัติ แพรกปาน สังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวมทั้งผู้เชี่ยวชาญในพื้นที่การวิจัย และผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้ร่วมกันสนทนากลุ่มที่ได้เป็นอำนวยการความสะดวกในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ อีกทั้งขอขอบคุณสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ที่ให้ทุนอุดหนุนในการวิจัยจึงสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

- ณัฐพร ดอกบุญนาค และฐาปกรณ์ ทองคำนุช. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว กรณีศึกษา ชุมชนในตลาดร้อยปีสามชุกอำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณ, 2556.
- พรรณวลัย ศิริวงศ์วัฒนา. การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม: การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังในภาคตะวันออก, **วารสารการศึกษาและพัฒนาสังคม**. ปีที่ 8 ฉบับที่ 1. 2555 : 33.
- วุฒิชชาติ สุนทรสมัย และ ปิยะพร ธรรมชาติ. รูปแบบการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสุขภาพของจังหวัดปราจีนบุรีเพื่อการพัฒนาเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนอย่างยั่งยืน. **วารสารสมาคมนักวิจัย**. ปีที่ 21 ฉบับที่ 3. (กันยายน – ธันวาคม). 2559 : 167.
- วุฒิสาร ตันไชย. การกระจายภารกิจหน้าที่ไปสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยุคใหม่. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล : <http://www.local.moi.go.th/webst/botfam1.htm> [22 มิถุนายน 2560].
- พระมหาเสรีชน นริสโร (พันธ์ประโคน) นายสายชล ปัญญชิตและนายภูเบศ วนิชชานนท์, การจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. **รายงานการวิจัย**. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556.
- สายันต์ ไพรชาญจิตร์. การจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑ์สถานโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศูนย์การพิมพ์แกน จันทร จำกัด, 2548.
- สายชล ปัญญชิต. การพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : <http://www.komchadluek.net/detail/20130808/165421/สกว.หนุนมจรชงวิจัยจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ.html> [22 พฤศจิกายน 2559].
- สำนักวิชาการ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. **พுகาม : เส้นทางสู่มรดกโลก**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2556.
- สุนีย์ ทองจันทร์ และคณะ. ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายในการบริหารจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์: ศึกษากรณีเกาะเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. **รายงานการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, 2556.
- สุวิภา จำปาวัลย์และธัญญา พรหมบุรณย์. แนวทางการพัฒนาศักยภาพและการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วมเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในตำบลบ้านเรือนอำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน. **รายงานการวิจัย**. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2558.